

5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науковопрактичний коментар / [Гончаренко В.Г., Нор В.Т., Шумило М.Є. та ін.]; за загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.

6. Мархевка О.В. Участь перекладача під час провадження досудового розслідування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2015. 19 с.

7. Шумило І., Сніца Т. Особливості перекладу юридичних текстів. *Філологічний дискурс*. 2016. Випуск 4. С. 266-272.

8. Грицюк І.В., М.В. Лабадзе Гласність та відкритість судового провадження як передумова законного та справедливого кримінального судочинства. *Правова держава*. Одеса: «Фенікс», 2018. № 29. С. 106-111.

9. Грицюк І.В., Гаврилюк Н.О. Зарубіжний досвід визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. Ужгород: Ужгородський національний університет. 2018. № 4. С. 412-414. URL: <http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/Porivnyalno-analitichne-pravo-4-2018.pdf>.

УДК 343.13: 343.159.5

ТОРОПЧИН С. О.

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС ВСТАНОВЛЕННЯ ОБСТАВИН, ЩО МАЮТЬ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

У статті з'ясовано, що особливості підготовки і призначення експертиз при розслідуванні легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом обумовлені характером завдань, які потребують використання спеціальних знань

Одним із першочергових завдань під час розслідування злочинів зазначеної категорії є визначення необхідності проведення різноманітних експертиз, зокрема судово-економічної та криміналістичної (технічна експертиза документів, почеркознавча, комп'ютерно-технічна експертизи тощо). Ураховуючи, що для проведення зазначених експертних досліджень потрібен певний час, їх доцільно призначати на початку розслідування. Використовуючи висновки експертів, слідчий зможе підтвердити версії слідства щодо обставин легалізації доходів. Найбільш поширеною слід вважати судово-економічну експертизу, яка формується як самостійний клас експертиз, що зумовлено потребами слідчої та судової практик. Основними різновидами судово-економічних експертиз є: судово-бухгалтерська; фінансово-економічна; кредитно-грошова; податкова та фінансово-аналітична. З'ясовано специфіку призначення судово-економічних експертиз на основі результатів проведених документальних ревізій та інших перевірок, що надає змогу вірно поставити запитання експертів, визначитися з призначенням інших видів експертиз або надати рекомендації щодо висунення версій і проведення процесуальних дій, спрямованих на виявлення, вилучення та дослідження предметів і документів з ознаками речових доказів.

Ключові слова: легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом; розслідування, кримінальне провадження, спеціаліст, експертиза.

В статті в'яяснено, что особенности подготовки и назначения экспертиз при расследовании легализации (отмывания) имущества, полученного преступным путем, обусловлены характером задач, требующих использования специальных знаний.

© ТОРОПЧИН С. О. – аспірант (Інститут права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної академії управління персоналом)

Одной из первоочередных задач при расследовании преступлений указанной категории является определение необходимости проведения различных экспертиз, в частности, судебно-экономической и криминалистической (техническая экспертиза документов, почерковедческая, компьютерно-техническая экспертизы и т.п.). Учитывая, что для проведения указанных экспертных исследований нужно определенное время, их целесообразно назначать в начале расследования. Используя выводы экспертов, следователь сможет подтвердить версии следствия по поводу обстоятельств легализации доходов. Наиболее распространенной следует считать судебно-экономическую экспертизу, которая формируется как самостоятельный класс экспертиз, что обусловлено потребностями следственной и судебной практик. Основными разновидностями судебно-экономических экспертиз являются: судебно-бухгалтерская; финансово-экономическое; кредитно-денежная; налоговая и финансово-аналитическая. Выяснена специфика назначения судебно-экономических экспертиз на основе результатов проведенных документальных ревизий и других проверок, что позволяет правильно задать вопросы эксперту, определиться с назначением других видов экспертиз или предоставить рекомендации по выдвижению версий и проведению процессуальных действий, направленных на выявление, изъятие и исследование предметов и документов с признаками вещественных доказательств.

Ключевые слова: легализация (отмывание) имущества, полученного преступным путем; расследование, уголовное производство, специалист, экспертиза.

The article clarifies that the peculiarities of the preparation and appointment of examinations in the investigation of legalization (laundering) of property obtained by criminal means due to the nature of the tasks that require the use of special knowledge

One of the priority tasks in the investigation of crimes of this category is to determine the need for various examinations, including forensic and forensic (technical examination of documents, handwriting, computer and technical examination, etc.). Given that these expert studies require some time, it is advisable to appoint them at the beginning of the investigation. Using the conclusions of experts, the investigator will be able to confirm the version of the investigation on the circumstances of money laundering. The most common should be considered forensic economic expertise, which is formed as an independent class of expertise, due to the needs of investigative and judicial practice. The main types of forensic economic expertise are: forensic accounting; financial and economic; credit and money; tax and financial-analytical. The specifics of the appointment of forensic economic examinations based on the results of documentary audits and other inspections, which allows you to correctly ask questions to the expert, determine the purpose of other types of examinations or provide recommendations for proposing versions and conducting procedural actions to identify, remove and research of objects and documents with signs of material evidence.

Key words: legalization (laundering) of criminally obtained property; investigation, criminal proceedings, specialist, examination.

Події реальної дійсності, що пов'язані зі злочином, інколи настільки складні й різноманітні, що для їх дослідження у процесі доказування потрібно використовувати знання з багатьох галузей людської діяльності. Ці знання називаються в науці спеціальними. За сучасних умов, коли виникають нові види злочинів, поширюються недостатньо вивчені наукою способи їх учинення, потреба залучення фахівців до розслідування в різних формах вкрай актуальна. На сучасному етапі розвитку суспільства результати протидії злочинності безпосередньо залежать від застосування досягнень науки й техніки в практиці розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Провідну роль у цьому відіграють спеціальні знання. Постійне розширення кола завдань, розв'язання яких можливе з використанням спеціальних знань, що застосовують під час слідчої (розшукової) дії за участю спеціаліста або проведення експертизи, забезпечує їх об'єктивність, а отже, цінність як джерел доказів у кримінальному провадженні. За сучасною юридичною доктриною спеціальні знання – це незагальновідомі знання, що не мають масового поширення та якими володіє обмежене коло фахівців (фахівець – загальне поняття для позначен-

ня особи, яка володіє спеціальними знаннями), тому застосування спеціальних знань у досудовому розслідуванні ґрунтується, насамперед, на залученні до процесу розслідування спеціаліста й експерта, тобто осіб, які володіють такими спеціальними знаннями та навичками [1, с. 210].

На думку Г. М. Надгорного, спеціальними знаннями є знання, що отримані в результаті професійної підготовки з наукових, інженерних, виробничих спеціальностей, а також інші загальновідомі знання, необхідні для вирішення питань у справі [2, с. 42]. Такий підхід до розуміння терміна «спеціальні пізнання» також не розкриває повною мірою його змісту, оскільки в ньому не йдеться про галузі, в яких вони застосовуються, і про відмінність цих знань від усіх інших.

А. А. Ейсман зауважує, що спеціальні знання – це знання не загальновідомі, не загальнодоступні, такі, що не мають масового поширення; іншими словами, це знання, якими володіє обмежене коло спеціалістів, причому очевидно, що глибокі знання в галузі, наприклад фізики, є у зазначеному значенні спеціальними для біолога [3, с. 91].

Незважаючи на теоретичні розвідки в розробленні проблеми, у науці трапляються різні точки зору щодо того, які саме знання є спеціальними: по-перше, ці знання не є загальнодоступними, загальновідомими [3, с. 72]; по-друге, їх мають фахівці вузького профілю, які дістали спеціальну підготовку або набули практичний досвід роботи у відповідній галузі [4, с. 68–73]. Іноді надають надто широке визначення цього поняття за рахунок віднесення до спеціальних усіх фахових знань, наприклад: «економічні знання», «технічні знання», «медичні знання» тощо [5, с. 7]. Інколи спеціальні знання розуміють необґрунтовано вузько, відносячи до цієї категорії лише ті знання, що здобуті унаслідок спеціальної освіти [6, с. 12].

З використанням спеціальних знань у кримінальному провадженні за фактами легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом деякі вчені пов'язують загалом застосування науково-технічних і техніко-криміналістичних засобів [7, с. 24; 8, с. 105–142]. Так, зокрема, П. С. Елькінд зазначає, що науково-технічні засоби мають нормативне закріплення у формі дозволу на їхнє застосування; про це свідчить відсутність заборони їх використання нормами права [8, с. 113]. Водночас С. С. Алексєєв підкреслює, що загальна заборона поширюється на діяльність службових осіб й органів, наділених державно-владними повноваженнями, до яких, безумовно, належать особи, які здійснюють кримінальне провадження [9, с. 47]. Тому суб'єкти кримінального провадження вправі застосовувати лише ті науково-технічні засоби, що прямо передбачені в законі або дозволені ним.

У кримінальних провадженнях про легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, спеціальні знання використовували під час: проведення експертиз (43%), проведення документальних перевірок (27%), отримання письмових висновків спеціалістів (14%), участі спеціалістів у проведенні слідчих (розшукових) дій (12%), допиту експерта (4%). Формами використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень є:

- 1) процесуальна форма, що полягає в участі суб'єктів спеціальних знань у слідчих (розшукових) діях;
- 2) непроцесуальна форма, що полягає в отриманні слідчим консультацій, роз'яснень, проведенні попереднього дослідження.

До основних процесуальних форм застосування спеціальних знань і технічних засобів В.К. Лисиченко та В.В. Циркаль відносять:

- 1) безпосереднє використання їх слідчим, прокурором (у тому числі криміналістом) і складом суду при виконанні своїх процесуальних функцій збирання, дослідження й оцінки доказів;
- 2) участь спеціалістів при провадженні слідчих дій;
- 3) призначення і провадження судових експертиз [10, с. 50–51].

До непроцесуальних – відносять консультативну та довідкову діяльність суб'єктів спеціальних знань (усну чи у вигляді довідок); проведення ревізійних чи аудиторських дій; участь суб'єктів спеціальних знань в процесуальних діях; попередні дослідження матеріальних об'єктів спеціалістами й експертами (в усній чи письмовій формі); результати перевірок за криміналістичними обліками (у вигляді довідок) [10, с. 50–51].

Спеціалісти можуть залучатися слідчим для проведення ревізій, необхідність в яких виникає у більшості випадків при розслідуванні легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

Ревізією у справах досліджуваної категорії варто вважати форму використання спеціальних знань ревізора для перевірки здійснених кредитно-фінансовою установою, держаним органом або іншим кредитором операцій або службових дій відповідальних працівників з точки зору їх законності, вірогідності та економічної доцільності [11, с. 91].

Враховуючи об'єктивну необхідність підвищення рівня необхідних спеціальних знань слідчих, які спеціалізуються на розслідуванні економічних кримінальних правопорушень загалом, і у сфері кредитування зокрема, на практиці нерідко виникає потреба залучення спеціалістів різного профілю, зокрема у формах: використання безпосередньої технічної допомоги спеціаліста під час проведення СРД (ст. 71 КПК України); призначення ревізій та перевірок у зв'язку зі збиранням доказів стороною обвинувачення (ч. 2 ст. 93 КПК); залучення експерта за наявності підстав для проведення експертизи (ч. 1 ст. 243 КПК України). Водночас у розслідуванні злочинів цієї категорії нерідко виникає необхідність проведення допиту спеціаліста як свідка (ст. 224 КПК України) [12].

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового та судового слідства (ст. 1 Закону України «Про судову експертизу») [13]. Сутність експертизи полягає у проведенні дослідженою особою (експертом) за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, на основі його спеціальних пізнань самостійного дослідження, необхідного для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, що відображено у висновку експерта. Такий висновок вважається окремим процесуальним джерелом доказів (ч. 2 ст. 84, ст. 101, 102 КПК України). Відтак неприпустимо підняти експертизу консультацією спеціаліста навіть у тому разі, якщо призначення експертизи не є обов'язковим (випадки, коли слідчий зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи закріплені у ч. 2 ст. 242 КПК України) [12; 14, с. 49–50].

Найбільш поширеною слід вважати судово-економічну експертизу, яка на сьогодні формується як самостійний клас експертиз, що зумовлено потребами слідчої та судової практик [15]. Основними різновидами судово-економічних експертиз є:

- судово-бухгалтерська (80% від загальної кількості проведених експертиз);
- фінансово-економічна (15%);
- кредитно-грошова (1%);
- податкова та фінансово-аналітична (4%).

Об'єктами дослідження всіх різновидів судово-економічної експертизи можуть бути одні й ті самі документи. Водночас кожна з них досліджує певні конкретні дані, наявні в цих документах.

На думку Г. А. Матусовського, предметом судово-економічної експертизи є стан і результати економічної діяльності суб'єктів економічних відносин, а об'єктом – показники, що характеризують цю діяльність [16].

На практиці в провадженнях про легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, найчастіше проводять судово-бухгалтерську, почеркознавчу експертизи, а також техніко-криміналістичну експертизу документів. Значно рідше здійснюють судово-економічну, судово-товарознавчу, комп'ютерно-технічну експертизи.

Питання, які ставлять перед експертами, мають бути сформульовані з урахуванням конкретних фактичних обставин провадження, ураховувати спосіб учинення кримінального правопорушення та обставин, які підлягають доказуванню в кожному конкретному випадку. Залежно від предмета доказування формулювати питання доцільно після попередньої консультації з фахівцями експертних установ.

Зокрема, потреба в проведенні *судово-бухгалтерської експертизи* виникає стосовно значного кола проваджень про кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, коли повнота дослідження обставин, що підлягають встановленню, неможлива без застосування спеціальних знань експерта в галузі бухгалтерського обліку.

Незалежно від того, у яких кримінальних провадженнях призначається судово-бухгалтерська експертиза, її предметом завжди є фінансово-господарська діяльність, що відображена в документах бухгалтерського обліку, бухгалтерських регістрах та податковій звітності. На підставі дослідження документів експерт-бухгалтер робить висновок щодо законності господарських операцій та правильності їх відображення в бухгалтерському обліку. Таким чином, предметом цієї експертизи в провадженнях про легалізацію є фінансово-господарська діяльність, відображена в документах бухгалтерського обліку, бухгалтерських реєстрах і податковій звітності, яка може свідчити про легалізацію доходів. На підставі дослідження документів експерт доходить висновку щодо законності господарських операцій та правильності їх відображення в бухгалтерському обліку.

За допомогою судово-бухгалтерської експертизи під час розслідування можливо усунути суперечності між матеріалами документальних перевірок та матеріалами кримінального провадження, підтвердити результати проведених документальних ревізій та інших спеціальних перевірок, підтвердити розмір завданої матеріальної шкоди, встановити факти порушення фінансового законодавства (правил здійснення певних банківських операцій), діагностувати стан ведення бухгалтерського обліку та звітності на об'єкті, що перевіряється, визначити осіб, відповідальних за правильність проведення фінансових операцій, і допустили виявлені порушення. Перед експертом-бухгалтером можуть бути поставлені й інші завдання, виконання яких пов'язане з перевіркою додержання порядку ведення бухгалтерського обліку та звітності, складання податкових декларацій, записів в облікових реєстрах бухгалтерського обліку тощо.

Слідча та судова практика свідчить, що судово-бухгалтерська експертиза призначається, як правило, у таких випадках: 1) у разі обгрунтованого сумніву слідчого у правильності висновків в акті документальної перевірки, що суперечать іншим матеріалам кримінального провадження; 2) у разі наявності у справі двох або більше висновків документальних перевірок, що суперечать один одному або не відповідають матеріалам кримінального провадження; 3) у разі клопотання сторони захисту про залучення експерта відповідного профілю (ст. 244 КПК України).

Питання, що ставляться перед експертом-бухгалтером, визначаються обставинами вчинення конкретного злочину, характером доказів, зібраних за результатами проведених документальних ревізій і спеціальних перевірок, зокрема: чи підтверджуються документально висновки, відображені в акті документальної перевірки, чи підтверджується документально сума завданої шкоди, чи відповідає система ведення бухгалтерського обліку та звітності чинному законодавству, чи обгрунтовано списання коштів з певного рахунку тощо.

Обсяг і характер наданих експертові-бухгалтеру матеріалів залежать від специфіки обставин кримінального правопорушення й тих питань, що виносяться на експертизу. Найчастіше експерту-бухгалтеру надаються: акти документальних перевірок; первинні документи суб'єктів господарювання (платіжні документи, виписки з банківських рахунків, прибуткові та видаткові касові ордери та інші документи, що відображають фінансово-господарську діяльність суб'єкта господарювання); установчі та реєстраційні документи підприємства, документи фінансової та податкової звітності, висновки податкових органів або відповідні рішення суду; організаційно-управлінські та інші офіційні документи (накази, службові інструкції відповідальних осіб, договори, листи, протоколи, довідки тощо); письмові висновки фахівців інших галузей знань, а також висновки інших експертів (почеркознавчої, техніко-криміналістичної, фінансово-економічної); протоколи слідчих дій (допитів, очних ставок, оглядів, обшуків), а також інші матеріали кримінального провадження.

Фінансово-економічна експертиза дає змогу: встановити факт того, що сумнівна фінансова операція має ознаки легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом; визначити суб'єкта господарювання, де відбувалися операції з легалізації доходів; з'ясувати економічне обгрунтування цих угод, зокрема визначити, чи не були вони завідомо збитковими для однієї зі сторін; встановити стан та інтенсивність використання оборотних активів суб'єкта господарювання й джерела їх формування; визначити безпідставність і неправомірність перерахування коштів за поставлену продукцію, виконані роботи, надані послуги; з'ясувати невідповідність угоди чинному законодавству; встановити джерела створення тінювих доходів, методи й способи їх легалізації, документи, на підставі яких здійснювалася легалізація, тощо.

За допомогою фінансово-економічної експертизи можна з'ясувати:

- предмет і мету діяльності фірми (статутні та фактичні);
- вид діяльності та його відповідність вимогам статуту;
- якими основними й оборотними засобами володіє фірма, джерела їх придбання, а також джерела фінансування її діяльності;
- наявність у фірмі працівників (персоналу) для виконання передбачених статутом видів діяльності;
- чи забезпечували наявні у фірмі основні й оборотні засоби можливість здійснювати статутну діяльність.

Судово-економічна експертиза надає можливість визначити [17, с. 483]:

- факт того, що «сумнівна фінансова операція» є легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом;
- суб'єкта господарювання, де відбувалися операції з легалізації цих доходів;
- джерела створення тінювих доходів;

- методи й способи легалізації цих доходів;
- документи, на підставі яких здійснювали легалізацію.

При проведенні *почеркознавчих досліджень* вирішуються питання як ідентифікаційного, так і діагностичного характеру. До ідентифікаційних питань належить установлення конкретного виконавця рукопису. Для їх вирішення експертів потрібно надати зразки для порівняльного дослідження: вільні, експериментальні, умовно вільні. Якщо у вчиненні злочину брала участь злочинна група, доцільно відібрати зразки почерку в усіх підозрюваних та свідків. Порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 160–166 КПК України).

Техніко-криміналістична експертиза може ідентифікувати технічні пристрої та прилади, матеріали, які використовували під час виготовлення та підроблення документів, на підставі яких незаконно отримані кошти чи майно набули статусу законно отриманих; встановити відносну давність виготовлення документа або виконання окремих його реквізитів.

Дослідження електронних документів дає змогу встановити:

- вид операційної системи та програмних засобів, які використовували в роботі комп'ютера;
- інформацію, яку містять фізичні носії (які тестові та графічні документи виявлено, на яких дисках, дискетах);
- назви файлів, їх розмір, дату створення, зміни й видалення;
- дані про наявність на носіях інформації, що стосується певного факту відмивання доходів, тощо.

Фахівці в галузі судової експертизи зазначають, що аналіз практики проведення *комп'ютерно-технічних експертиз*, а також узагальнення наявних у літературі відомостей, зважаючи на джерело і носії комп'ютерної інформації, свідчить, що коло можливостей таких досліджень достатньо велике й визначається з урахуванням видового поділу цієї експертизи та поставлених перед нею завдань.

Об'єктами комп'ютерно-технічної експертизи вважаються такі: системні блоки комп'ютерів та їх комплектуючі, ноутбуки, периферійні пристрої (принтери, сканери, дисководи, модеми тощо), комунікаційні пристрої комп'ютерів й обчислювальних мереж; магнітні носії інформації (накопичувачі на жорстких та гнучких магнітних дисках, оптичні диски, флеш-карти пам'яті, карти пам'яті); електронні записні книжки, мобільні телефони та інші електронні носії текстової або цифрової інформації; відео-, звукозаписи, візуальна та звукова інформація на магнітних носіях; інші електронні технічні засоби, зокрема електронні замки, засоби охорони та безпеки, пластикові картки, термінали з розрахунково-касового обслуговування тощо.

Таким чином, одним із першочергових завдань під час розслідування злочинів зазначеної категорії є визначення необхідності проведення різноманітних експертиз, зокрема судово-економічної та криміналістичної (технічна експертиза документів, почеркознавча, комп'ютерно-технічна експертизи тощо). Ураховуючи, що для проведення зазначених експертних досліджень потрібен певний час, їх доцільно призначати на початку розслідування. Використовуючи висновки експертів, слідчий зможе підтвердити версії слідства щодо обставин легалізації доходів. Найбільш поширеною слід вважати судово-економічну експертизу, яка формується як самостійний клас експертиз, що зумовлено потребами слідчої та судової практик. Основними різновидами судово-економічних експертиз є: судово-бухгалтерська (80% від загальної кількості проведених експертиз); фінансово-економічна (15%); кредитно-грошова (1%); податкова та фінансово-аналітична (4%).

Вивчення судово-слідчої практики дозволило до числа основних недоліків, пов'язаних з призначенням та проведенням судових експертиз по даній категорії кримінальних проваджень віднести: нечітке уявлення предмета експертизи (52%); призначення експертиз не у всіх випадках, коли їх проведення необхідне (39%); постановка перед експертом обмеженого кола запитань, які не враховують складність слідчої ситуації та призводить до збільшення термінів розслідування та призначення додаткових експертиз (27%).

Список використаних джерел:

1. Гора І. В. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 209–214.
2. Надгорный Г. М. Гносеологические аспекты понятия «специальные знания» *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев: Высш. шк., 1980. Вып. 21. С. 35–43.
3. Эйман А. А. Заключение эксперта. Структура и научное обоснование. Москва: Юрид. лит., 1967. 147 с.

4. Серов В. А. Специальные познания и формы их использования при расследовании и рассмотрении уголовных дел. *Социалистическое развитие и право*. Москва, 1980. С. 68–73.
5. Морозов Г. Е. Участие специалиста в стадии предварительного расследования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Саратов, 1977. 20 с.
6. Сорокотягин И. Н. Криминалистические проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Екатеринбург, 1992. 36 с.
7. Бахин В. П., Гончаренко В. И., Клименко Н. И. и др. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений: учебник; под ред. В. К. Лисиченко. Киев: Вища шк., 1988. 405 с.
8. Элькин П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовном процессе : учеб. пособие. Ленинград: Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1976. 143 с.
9. Алексеев С. С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве : учеб. пособие. Москва: Юрид. лит., 1989. 288 с.
10. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике : учеб. пособие. Киев: КГУ, 1987. 100 с.
11. Камлик М. І. Особливості обліку та використання обліково-бухгалтерських документів при виявленні та розслідуванні корисливих злочинів у галузях економіки. *Судова бухгалтерія*. Київ : Синтез, 1995. 256 с.
12. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
13. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-ХІІ. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/4038-12>.
14. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.
15. Клюднук Л. В. Использование специальных экономических познаний при расследовании преступлений в сфере экономики. *Отчет о научно-исследовательской работе*. 2003. С. 9.
16. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков, 1999. С. 463.
17. Капустник К. В., Карюгин В. И., Ковкин А. В. Проблемы проведения судебной экономической экспертизы в процессе расследования преступлений, связанных с легализацией (отмыванием) доходов, полученных преступным путем. *Теория и практика судебной экспертизы и криминалистики*. 2002. Вып. 2. С. 480–485.

УДК 343.97:343.54

ШЕСТОПАЛОВА Я. В.

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ-ЗЛОЧИНЦЯ ТА ЖЕРТВИ
ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ СЕКСУАЛЬНОЮ ЕКСПЛУАТАЦІЄЮ ДІТЕЙ**

У статті обґрунтовано, що з метою виявлення фактів сексуальної експлуатації дитини або ж готування до вчинення такого кримінального правопорушення, найбільш доцільно та ефективно виявляти: осіб, які вчинили, вчиняють або готуються до вчинення протиправних дій; дітей, щодо яких вчиняють або намагаються вчинити дії сексуального характеру; осіб, яким відомі або можуть бути відомі обставини вчинення кримінального правопорушення; місця, де дітьми надаються сексуальні послуги. Здійснено класифікацію організованих злочинних груп, діяль-

© ШЕСТОПАЛОВА Я. В. – здобувач (Навчально-науковий інститут права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом)